

Czechs from 90,4% to 64,3% that is from 9 249 777 to 6 711 624 persons. Also, smaller number of people call themselves Silesians or Moravians, accordingly 0,4% and 13,2% in 1991 compared to 0,1% and 4,9% in 2011. Thirdly, the number of national minorities who historically find themselves on the territory of the state has been decreasing owing to language assimilation and integration into all-Czech society. Fourthly, within the last ten years passed from the previous national census population of the country has been added by more than 200 thousand people and it is connected with foreign immigration growth. Fifthly, a great number of people during the 2011 population census showed themselves as belonging to two nationalities what made it complicated to finally add up. Most of such persons were among Romani, German, Greek, Rusyn, Croatian, Slovakian and Serbian minorities. That is, the census of 2011 proves to the fact that due to labour migration together with Slovaks, Germans and Poles in the ethnic and national structure of population there has become represented a considerable number of ethnic communities of Ukrainians, Vietnamese and Russians. Whereas the decrease in number of title ethnicity is the result of Europeanizing of Czechs and their identification themselves as the representatives of the EU rather than of a certain state.

Normative basis of protection of the rights of national minorities complies with international standards, and there was passed a particular law in 2001. From the point of view of researchers this law gives preference to European ethnicities. In the meanwhile, in the structure of country's population there has grown the number of non-European ones, for example, Vietnamese, Chinese and Belarusians. The main state structures in charge of national minorities issues are the two consultative agencies – State Council on Romanis' affairs and State council on national minorities. National and ethnic minorities are supported mainly at the expense of grant programs from the state budget.

Key words: national minorities, ethnic and national policy, population census, ethnic and political development, ethnic and political management.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.; Оніщенко І.Г., д.політ.н, проф.

УДК 327.82

О.М. Мощенко

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ТУРЕЧЧИНИ ТА ІРАНУ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ ЗА РЕГІОНАЛЬНЕ ЛІДЕРСТВО

У статті аналізується сучасний стан турецько-іранських відносин. З'ясовано, що теперішні стосунки між двома країнами одночасно є взаємозалежними і суперницькими. Визначено найбільш перспективні напрями співпраці між Туреччиною та Іраном та точки їх розходження в питаннях регіональної політики. Розглянуто потенційні політико-економічні особливості для налагодження взаємовигідної співпраці між державами. Проаналізовано перспективи розвитку двосторонніх відносин між країнами та їх вплив на геополітичну ситуацію в регіоні.

Ключові слова: Туреччина, Іран, Близький Схід, Центральна Азія, зовнішня політика, суперництво, регіональне лідерство.

Постановка проблеми. Зовнішня політика Туреччини все більше зосереджує увагу на актуальних проблемах Близького Сходу. Сучасна зовнішньополітична стратегія

країни фахівцями визначається як практика пантюркізму та неоосманізму, за яких саме багаті на енергоносії сусідні регіони та колишні підвладні імперії території стають для Туреччини альтернативою невдачам на шляху до євроінтеграції. Туреччина активізувала і налагодила політичний діалог практично з усіма країнами ісламського світу, претендуючи на роль регіонального лідера ісламського Сходу. Зовнішня політика Туреччини стала більш акцентованою, прагматичною та зваженою і по відношенню до її традиційних конкурентних країн, зокрема, Ірану. Досить часто наголошується на загостренні боротьби і посиленні суперництва між цими двома центрами сили за гегемонію в регіоні арабського світу, Центральної Азії і Кавказу. Однак, відносини між цими країнами є більш складними, і мають як елементи традиційної конкуренції, так і тісного співробітництва. В умовах економічної блокади Західним світом через ядерну програму Ірану, незважаючи на проголошені санкції, Туреччина продовжує поглиблювати економічні зв'язки з цією країною і не припиняє захищати її на міжнародній арені. В той же час Іран вітає намагання Туреччини приєднатися до європейського співтовариства. Водночас, очевидно, що Туреччина не може вважатися представником інтересів Заходу у регіоні і проводить власний зовнішньополітичний курс. Для такої ситуації існують досить суттєві передумови, які і впливають на традиційні та ситуативні відносини обох акторів, які з великою ймовірністю дозволяють говорити про зближення Туреччини та Ірану в умовах одночасного посилення їх впливу на регіональному рівні.

Актуальність. Прогресивні інституційні трансформації, які мали на меті приєднання до Євросоюзу і значне економічне зростання, не могли не позначитися і на зовнішній політиці країни. В умовах приходу до влади нового уряду ТР у 2002 році і нової адміністрації США були змінені акценти ролі Турецької Республіки, зокрема, у Близькосхідному регіоні в напрямку посилення її позицій і присутності у вирішенні справ регіону. В цей самий час після розгортання масштабних військових операцій проти Іраку деякі аналітики вже почали робити прогнози, що наступним регіоном для військового вторгнення «західних миротворців» стане Іран, з огляду на його ядерну програму. В цій ситуації досить парадоксально на захист цієї країни виступила Туреччина. Враховуючи те, що між цими державами традиційно існує конкуренція за поширення впливу на сусідні регіони, подібні кроки потребують більш детального висвітлення.

Метою публікації є аналіз сучасних двосторонніх відносин Туреччини та Ірану з особливою увагою до їх спільних економічних проєктів та стратегій їх суперництва у завоюванні лідерських позицій у політичному та економічному конкурентному середовищі.

Наукова розробка теми. Серед вчених, фахівців з міжнародних відносин, які зробили значний внесок у теоретичне осмислення сучасної зовнішньої політики Туреччини, варто відзначити наступних: С.Алексєєв, М.Зиганшин, І.Свистунова, А.Сулейманов, Р.Терехова. Серед праць вітчизняних науковців особливої уваги заслуговують напрацювання В.Головченка, С.Зінько, Н.Ксьондзик, Н.Мхитарян, Т.Стародуб, О. Воловича, П.Варбанця. Значним є внесок у теоретичне осмислення та емпіричні дослідження сучасної зовнішньої політики Ірану С.Алієва, С.Дружиловського, Н.Мамедової, В.Юртаєва. Водночас, питання двосторонніх відносин між Туреччиною та Іраном все ще залишається мало розробленою темою в академічному дискурсі. Дана стаття ставить за мету дати виважену оцінку взаємин між двома ісламськими державами з урахуванням широкого міжнародного контексту їх проблем.

Основний виклад матеріалу. Іран як потужна, економічно розвинена країна має неабиякий інтерес для Туреччини. Протягом останніх десяти років можна було спостерігати поліпшення їх взаємовідносин. Міжнародні санкції щодо Ірану не позначились на відносинах між Туреччиною та Іраном. Між країнами спостерігається не тільки зростання торговельно-економічної співпраці, а й поступальний розвиток політичних взаємозв'язків. Сторони регулярно проводять спільні міжурядові й міжпарламентські консультації з найважливіших питань міжнародних відносин, які носять системний характер. На іранську політику Анкари впливають ряд факторів: міжнародна система, або ставлення до Ірану решти глобальних гравців світової політики, регіональні проблеми і конфлікти, економічний потенціал, а також природні та географічні ресурси, які обумовлюють особливості їх геополітичного співробітництва чи протиборства. До їх числа входять як двосторонні контакти, так і одновекторні інтереси в тих, чи інших регіонах, переважно у країнах Близького Сходу і Центральної Азії. Зокрема, це газові питання, іранська ядерна програма, регіональні конфлікти, протидія тероризму, тощо.

Нинішня, правляча еліта Туреччини приділяє особливу увагу відносинам з Іраном. Даний факт, з точки зору російського дослідника А.Сулейманова, можна пояснити двояко [1]. По-перше, виходячи з концепції А.Давутоглу, турецька дипломатія прагне звести до нуля проблеми, з найближчими-державами регіону, вирішуючи їх шляхом багатостороннього діалогу. З іншого боку, це робиться з метою створення навколо себе лояльних держав, щодо яких Анкара виступає в якості посередника у вирішенні важливих регіональних проблем в контексті ядерної програми Ірану, конфлікту навколо Нагірного Карабаху і арабо-ізраїльського протистояння.

Традиційні напрямки ЗП Ірану. Власне Ісламська Республіка Іран – друга за економічним потенціалом у Близькосхідному регіоні, після Саудівської Аравії країна. Основний її прибуток складає експорт нафти і газу. В Ірані зосереджено 18% світових запасів газу (130 трильйонів кубометрів), що дозволяє йому утримувати велику армію та проводити доволі сміливу зовнішню політику, зокрема, утримуючи багаторічну відкриту конфронтацію з США. Така тенденція починаючи з 90-х років минулого сторіччя, коли Іран у своїй зовнішньополітичній стратегії переорієнтувався головним чином на ведення активної зовнішньої політики, у тому числі через участь в роботі міжнародних організацій. Якщо в перші роки після перемоги ісламської революції керівництво Ірану проводило курс на відсторонення від вирішення міжнародних проблем і пасивної участі в роботі міжнародних організацій, то починаючи з 90-х років така політика вже не могла відповідати інтересам країни. Іран активно претендує на роль тієї сили, яка здатна здійснювати політичну та економічну інтеграцію регіону. Претензії Тегерана на лідерство, що спираються на потужний військовий, економічний та ідеологічний потенціал, роблять Іран важливим актором міжнародних відносин. Однак, його тривала міжнародна ізоляція значною мірою стримувала його активність. Завдяки зусиллям американської дипломатії, Іран опинився у певній зовнішньополітичній ізоляції. Тому не відомо, скільки часу ще пройде з моменту компромісу з ядерного питання, частково досягнутого у 2013 році, до виходу країни з ізоляції.

Сьогодні Іран веде самостійну зовнішньополітичну гру, протистоїть західним країнам, конкуруючи з Туреччиною й Пакистаном та намагаючись не загострювати взаємин з Російською Федерацією. З моменту здобуття країнами Центральної Азії незалежності, Тегеран досить активно проводить послідовну політику у їх напрямку. Крім того, Іран є серйозним гравцем, який впливає на цілий ряд країн арабського світу. Зокрема, він розвиває економічне і політичне співробітництво зі своїм північним

сусідом Туркменістаном, має неабиякий вплив на етнічно й культурно споріднений з ним Таджикистан, підтримує таджицько-узбецьку антиталібську коаліцію в Афганістані, правлячий режим Б.Асада у Сирії. Проте, іранська політика у більшості регіонів розвивається у досить складних умовах, враховуючи блокаду економічної діяльності країни найбільшими акторами світової політики – США, НАТО і ЄС, які мають складну історію взаємин з Іраном.

За твердженням А.Давутоглу, в контексті відносин з Туреччиною схожі геополітичні особливості Туреччини та Ірану сприяють збереженню між ними взаємозалежних відносин, які в сукупності дають великі можливості впливати на глобальне регулювання. З одного боку, це можливість утворення єдиного економічного простору між цими країнами, що дозволить збільшити їх потенціал щодо решти країн регіону, з іншого, потенціал для утримання контролю за процесами у близькосхідному регіоні. Їх геополітичні позиції являють собою важливі стратегічні активи для обох сторін. За висловлюванням А. Кескіна, Іран дозволяє Туреччині досягати Центральної Азії по суші, Туреччина відіграє роль шлюзу для Ірану до Європи [2]. Якщо Туреччина є для країн Близькосхідного регіону «мостом» до Європи, то Іран служить для них «вікном» в Азію [3]. Дійсно, з точки зору сухопутного простору, Туреччина межує з Балканами, а Іран забезпечує доступ до Центральної Азії, Афганістану та Індії, що дозволяє країнам здійснювати значний вплив на ці регіони.

Співробітництво Туреччини і Ірану. Сучасні турецько-іранські відносини характеризуються взаємозалежністю, одним з основних аспектів якої виступає тісне економічне співробітництво. Між сторонами активно розвивається торговельно-економічне співробітництво. Іран входить в десятку найбільших торгових партнерів Туреччини. Обсяг товарообігу ще в 2011 році перевищив 15 млрд. дол. Іран експортує до Туреччини насамперед сиру нафту і природний газ і вивозить в основному машини, промислове обладнання, тютюн, продукцію чорної металургії. У 2010 році на частку Ірану приходилось 4% від загального обсягу турецького імпорту (7 місце) і 2,7% - турецького експорту (10 місце) [4]. Наразі Туреччина входить до числа провідних торгових партнерів Ірану: у 2009 році Туреччина займала п'яте місце в іранському експорті (4,4%), поступаючись таким державам, як Китай, Японія, Індія, Південна Корея, і восьме місце в іранському імпорті (3,6%) [5, с. 35].

Турецьке керівництво зорієнтоване на реалізацію спільних з Іраном масштабних економічних проектів довгострокового характеру, перш за все, в нафтогазовій сфері. Іран є другим за величиною після Росії постачальником природного газу до Туреччини, частка якого в загальному обсязі турецького імпорту газу становить понад 20%. Турецький ринок експорту газу для Ірану зараз залишається найбільшим. Проблема постачання енергоносіїв для Туреччини стає дуже важливою, оскільки нині вона імпортує близько 90% нафти і практично 100% природного газу, більше половини якого – з Росії. Крім того, Анкара щодня імпортує близько 200 тис. барелів пального, що становить 7% від усього експорту іранської нафти. Іран забезпечує 30% внутрішніх потреб Туреччини в нафті, щорічно імпортується 8 млн. т нафти.

Ведеться робота над створенням трансрегіональних транспортних коридорів, які з'єднають включені до них держави міцними економічними та інфраструктурними зв'язками. Унікальне географічне положення дозволяє Туреччині відігравати роль сполучної ланки в проектах з транспортування іранських енергоресурсів на європейські ринки. Газотранзитні проекти є перспективним і взаємовигідним напрямком турецько-іранського співробітництва. Для Ірану і Туреччини, з огляду на їх географічне положення, можуть бути відкриті додаткові маршрути транспортування газу до Європи. Туреччина в перспективі не виключає можливість стати транзитним

коридором між Європою і Іраном, через територію якого, в разі повного скасування санкцій проти ІРІ і нормалізації відносин Тегерана із Заходом, можуть бути прокладені нові маршрути транспортування газу, в першу чергу, з Туркменії і Казахстану.

Туреччина та Іран розглядають питання про відродження Великого шовкового шляху у формі залізничного сполучення, яке зв'яже Східну Азію на першому етапі з Іраном і Туреччиною, а згодом – з Європою. Такий транспортний коридор означатиме нові можливості для економічного і політичного розвитку регіонів. Відновлення Великого шовкового шляху навіть на рівні окремих сегментів даного маршруту, що з'єднують сусідні держави, сприятиме інтенсифікації двосторонніх зв'язків, розвитку торговельних комунікацій.

Протягом найближчих років, Тегеран і Анкара планують довести обсяг взаємної торгівлі до 30 млрд. доларів. Для порівняння можна відзначити, що подібний масштаб торгового співробітництва характерний лише для торгівлі Ірану з Китаєм і в десять разів перевищує показники торгово-економічного співробітництва з Росією в 2013 році [6]. Тому Туреччині складно піти назустріч США у питанні про блокування Ірану, оскільки це негативно вплине на економіку самої ТР. Крім того саме з цих міркувань Туреччина також не може погодитися на будь-яку участь у можливих військових операціях проти Ірану.

Суперництво між Іраном і Туреччиною за регіональне лідерство. Закономірністю турецько-іранських відносин виступає наявність геополітичного протистояння між цими державами, як на Близькому Сході, так і в Закавказзі і Центральній Азії. Обидві країни відкрито заявляють про своє прагнення стати регіональним лідером у цих точках. Дана закономірність обумовлена географічними, природними, історичними та етнічними особливостями двох народів. Серед мусульманських держав лише ці два регіональні центри сили - Туреччина та Іран ведуть одночасну боротьбу за арабський світ, Центральну Азію і Кавказ. Базою для такої боротьби виступають тісні культурні, політичні та економічні зв'язки з територіальними утвореннями над якими свого часу вони мали протекторат.

Складність полягає у тому, що Анкара і Тегеран пропонують державам регіону не тільки різні форми взаємодії і співпраці, а й різні моделі розвитку, в яких турецька ісламська демократія протистоїть іранській концепції мусульманського суспільства. Як відзначає український політолог П.Варбанець, ці два полюси складають, з одного боку, традиціоналістський полюс з бінарним ядром, що включає Іран і Саудівську Аравію, які виступають у ролі джерела політизованого ісламу з відповідними стереотипами реорганізації соціально-державних систем країн регіону, а також їх уніфікації, відповідно до норм шаріату. З іншого – це світський полюс, ядро якого становить Туреччина, як центр трансформації суспільних і державних основ країн регіону на громадських засадах з орієнтацією на поступову демократизацію та лібералізацію політичних режимів [7, с. 52].

На думку Н.Мамедової, можна виокремити 7 чинників суперництва між двома країнами в контексті їх намірів розвиватися в напрямку регіонального лідерства [4]: 1) обидві країни намагаються утвердитися в арабських країнах, які переживають або пережили потрясіння, ці країни неоднозначні за важливістю для Туреччини та Ірану; 2) різний підхід Туреччини та Ірану щодо позиції по Сирії; 3) відмінності в моделях розвитку, перш за все, в політичній системі; 4) конфесійні протиріччя; 5) національні відмінності; 6) різниця в економічних моделях; 7) виняткова для мусульманських країн орієнтація Туреччини на Захід.

Однак, на відміну від політики 90-х, регіональні інтереси між двома гравцями вже диференційовані і вступають у протиріччя значно рідше. Стратегії Туреччини вже

більше зміщені до Близького Сходу та Північної Африки, для Ірану найбільш актуальним залишається афгано-пакистанський напрямок, а також зона Перської затоки [8, с. 35]. Обидві країни намагаються утвердитися в Арабському світі, але гострота суперництва згладжується різницею ступеня важливості окремих арабських країн для Туреччини та Ірану. Найбільш суперечливими регіонами для встановлення пріоритетного впливу залишаються Єгипет, а також Сирія.

За прогнозами аналітиків, у випадку зміщення полюсів сили у регіоні, або виникнення нових масштабних конфліктів, може відбутися суттєве зростання позицій Туреччини та Ірану на Близькому Сході, а також погіршити їх відносини в контексті протиборства за встановлення сфер впливу в арабському світі. Крім того, на думку М.Бобкіна, після остаточної нормалізації відносин Ірану і Заходу, після повного зняття санкцій відносно ІРІ у майбутньому, статус Тегерана в регіональних процесах може також серйозно підвищитися, ознаки цього вже помітні, а Туреччина цілком може втратити своє значення регіонального лідера [6]. У такому разі проект Анкари з планами розширення свого впливу на арабський світ може зазнати невдачі.

Проте, в контексті регіональної політики, знаходячись у межах рівноваги, Туреччина та Іран, по суті, взаємодоповнюють один одного, і їх співпраця при збереженні елементів конкуренції відповідає інтересам країн Центральної Азії, Кавказу та Близького Сходу. Варто тільки згадати визначення суті «арабської весни»: якщо для Анкари це народні рухи, процес переходу від деспотичних режимів до демократії, то Тегеран розцінює ці перевороти як ісламську революцію. Але, обидва актори мають спільні погляди щодо регіональної стабілізації і напрямку його поступу. Тому, для збереження внутрішньої розстановки сил у афро-євразійському і близькосхідному регіоні, розвиток турецько-іранського співробітництва виступає важливою складовою.

Динаміка змін у двосторонніх відносинах. На сьогоднішній день турецько-іранські відносини перебувають на досить високому рівні контактів. Велике значення у визначенні зовнішньополітичної лінії цих країн мало багаторічне суперництво між ними за лідируючу роль в регіоні після розпаду біполярної системи. На думку Г.Аймана, однією з особливостей турецько-іранських відносин є елемент стабільності, який він окреслює для цих двох країн як «можливість ведення політично незалежної діяльності та наявність територіальної цілісності двох країн без боротьби за співіснування військовими методами» [9]. В останні роки ці відносини нормалізувалися, що пов'язано із зміною і помітним зближенням їхніх позицій з низки питань.

Як відзначає Абдулла Каракас, Туреччина змінила свою позицію щодо Ірану після 11 вересня 2001 року [10, с. 54]. Події, що призвели до вторгнення США до Іраку в 2003 році, сприяли вступу до нової фази відносин Туреччини та Ірану, як поміркованих акторів регіону. Побоювання з приводу можливих наслідків подій в Іраку викликали єднання позицій двох країн відносно регіональних політичних питань. Крім того, вони частково втратили свої позиції щодо регіонального впливу, що стимулювало до перегляду їхніх стратегій у зв'язку з приходом до регіону нового гравця – США. Туреччина і Іран більше не могли маневрувати в регіоні без схвалення Сполучених Штатів.

Поступальний розвиток цих відносин продовжився з приходом в Туреччині до влади Партії Справедливості та Розвитку в 2002 році. За час перебування при владі Партія домоглася значних успіхів у реалізації регіональної політики. Відносини з Іраном - основним конкурентом в боротьбі за регіональне лідерство покращилися. Якщо в 1990-х роках Анкара і Тегеран перебували в стані ідеологічної війни (Іран активно втручався у внутрішні справи Туреччини, використовуючи політичний іслам і

курдське питання, мали місце і прикордонні конфлікти), то в останні роки ситуація кардинально змінилася, так як Анкара напрацювала великий потенціал взаєморозуміння і довіри у відносинах з Тегераном. Економічна зацікавленість Анкари в Ірані була виражена в першу чергу проходженням через ІРІ важливого шляху з транспортування вуглеводнів, з іншого боку, об'єктивною потребою турецької держави в енергоресурсах, виходячи з різкого збільшення чисельності турецького суспільства. В свою чергу і Іран також зацікавлений в підтримці Туреччини внаслідок накладання на нього санкцій з боку США і Євросоюзу.

Важливою з точки зору динаміки двосторонніх відносин є позиція Туреччини по ядерній програмі Ірану. Вона підтримує принцип дипломатичного врегулювання проблеми, виступає проти режиму санкцій, і робить посередницькі кроки, спрямовані на сприяння діалогу між Іраном і світовим співтовариством. Політичне та економічне зближення Туреччини з Іраном посилює негативне ставлення турецького керівництва до можливості військового вирішення іранської проблеми [5, с. 29]. Виступаючи за без'ядерний Близький Схід, Туреччина визнає право Ірану на розвиток мирної атомної енергетики і водночас закликає іранське керівництво не відмовлятися від конструктивного діалогу з країнами Заходу. Ні Іран, ні Туреччина не пішли на втрату торгово-економічного співробітництва під тиском американських санкцій, Анкара не підтримала нафтове ембарго Євросоюзу. Така позиція Туреччини, на думку Н.Джафарсой, пояснюється прагматичними міркуваннями [11]. Перетворення Ірану на ядерну державу додасть Туреччині стратегічної важливості в очах США та Ізраїлю. Це пояснюється тим, що саме Туреччина може стати головним і найбільш стабільним та надійним партнером для Заходу, який зможе так само продемонструвати себе і для Ірану та інших мусульманських країн у разі ескалації міжнародної напруги. Тому США та Ізраїль очевидно діятимуть більш лояльно до питань регіональних інтересів Туреччини. З іншого боку, Іран, набуваючи ядерну силу, дасть Туреччині імпульс до інтенсифікації своєї власної ядерної програми, яка не зустрінатиме опору з боку країн Заходу і отримає необмежений простір для зростання.

У свою чергу Іран займає по відношенню до Туреччини сприятливу позицію у питанні вступу Туреччини до ЄС. Ще 11 листопада 2009 президент Ірану Махмуд Ахмадінежад заявив, що «Європейський Союз повинен просити Туреччину стати одним з його членів, так як, вступивши в ЄС, Туреччина підвищить його авторитет своєю історією, культурою і цивілізацією» [12, с. 34].

У військово-політичній сфері турецько-іранський діалог підкріплюється схожими поглядами Анкари і Тегерана щодо «курдського питання». Тегеран зайняв жорстку позицію відносно курдських бойовиків, пов'язаних з Робітничою партією Курдистану (РПК) і терористів, які утримують гірську місцевість південно-східної Туреччини з Іраном і Іраком. У 2004 р в ході візиту турецького прем'єр-міністра Р.Ердогана в Тегеран РПК була оголошена терористичною організацією. У 2006 р сторони домовилися нарощувати взаємодію з ліквідації таборів і баз РПК. У тому ж році іранська влада провела цілий ряд військових операцій зі знищення курдських бойовиків РПК, їх баз, у тому числі на території Північного Іраку, а Туреччині були видані заарештовані керівники РПК [3].

До дистанціювання від Заходу, зближення з Тегераном і до пошуку нових союзників на Сході, на думку, С.Тарасова, Анкару штовхає незгода з американським проектом «Великого Близького Сходу», що передбачає фрагментацію багатьох держав регіону. ТР розуміє, що у разі його реалізації не тільки різко зміниться співвідношення сил в регіоні, а найгострішою проблемою можуть стати прикордонні конфлікти [13]. До зближувачих факторів можна віднести також антиізраїльські настрої Туреччини, які

використовуються зараз нею як тактичний хід, але можуть носити і довготривалий характер.

Одним із найбільш яскравих прикладів суперництва Ірану та Туреччини за регіональне лідерство стала їх позиція щодо Сирії. Тегеран беззастережно підтримує Дамаск, вважаючи його своїм найближчим союзником в регіоні, в той час як Анкара входить в число найбільш рішучих противників режиму президента Башара Асада, надаючи свою територію для транзиту бойовиків, що прямують до Сирії, і базування різних угруповань сирійської опозиції.

Взаємна зацікавленість Ірану та Туреччини в поглибленні двостороннього співробітництва переважає над факторами їх конкуренції щодо поширення регіонального впливу і тому матиме тенденцію до збереження тісних і взаємозалежних відносин. Баланс сил, встановлений між країнами відіграватиме вирішальне значення в регіоні, що створює передумови для тактичного союзу двох країн в масштабі регіональної політики. Проте, на думку Дафні Маккерді, Анкара буде підтримувати союзницькі і добросусідські стосунки з країнами найближчого оточення лише до тієї міри, поки це не шкодитиме їй про європейській політиці [14, с. 87]. Таким чином, європейські санкції щодо Ірану будуть братися до уваги Туреччиною з огляду на власні економічні інтереси, і не набуватимуть інерційного характеру. Тим більше, що ігнорування цих санкцій навряд чи принесе шкоду євро інтеграційним намірам ТР, які і так перебувають у стані тимчасового призупинення.

Висновки. Відносини між двома провідними регіональними державами - Туреччиною і Іраном представляють собою сьогодні складний баланс елементів суперництва і співробітництва. Головним фактором суперництва є прагнення обох країн стати регіональним лідером. Дві потужні регіональні держави мають значний потенціал для відродження колишнього регіонального домінування. Найголовнішими напрямками для їх конкуренції наразі є країни арабського світу і Центральна Азія. Водночас, тісна співпраця між країнами на двосторонньому рівні у політичних і торгово-економічних відносинах демонструє потенціал для порозуміння у питаннях боротьби за лідерство. Туреччина та Іран мають значну економічну залежність і перспективи для її поглиблення, зокрема у проектах з енергетичного сектору, які передбачають значну комерційну вигоду.

Порозуміння у зовнішній політиці двох країн продиктоване взаємним інтересом. Іранська зовнішня політика переживає нині складний час, тому Іранові терміново потрібні якщо не союзники, то хоча б позитивний нейтралітет якомога більшої кількості держав. В той час як ТР також намагається знайти у відносинах з Іраном взаємоприйнятний баланс національних інтересів з огляду на їх тісні економічні зв'язки. За умови перебування при владі Партії Справедливості та Розвитку взаємини Туреччини та Ірану, очевидно, залишатимуться на стабільно високому рівні. Націленість на розвиток фундаментальних економічних проектів довгострокового характеру, відстоювання на міжнародній арені власної позиції з комплексу питань на користь Ірану не виключатиме створення їх союзницьких маневрів на міжнародній арені.

Список використаної літератури

1. Сулейманов А. В. Политика Турции в отношении Ирана: концептуальное обоснование, институциональная специфика и технологии реализации : автореф. дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 / Алим Видадиевич Сулейманов; Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2011. – 194 с.

2. Keskin A. Iran-Turkey Relations: Balance, Rivalry and Mutual Dependence [Electronic resource] / A. Keskin // Mode of access : <http://www.gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sID=269&lang=1>
 3. Гаджиев А. Роль Ирана во внешнеполитических амбициях Турции [Электронный ресурс] / А. Гаджиев. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1280384340>
 4. Мамедова Н. М. Иран и Турция - факторы соперничества и сотрудничества [Электронный ресурс] / Н. М. Мамедова. – Режим доступа : <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/03-04-12a.htm>
 5. Свистунова И. Политика России и Турции в отношении Ирана в XXI ст. / И. Свистунова // Центр стратегических исследований Ближнего Востока, Доклад: 70. - Анкара, 2011. – 40 с.
 6. Бобкин Н. Турция в новой политике Ирана / Н. Бобкин // Современный Иран. – 2014. - №29.
 7. Варбанец П. Региональные центры силы / П. Варбанец // Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований. – 2008. - №1
 8. Турция: новая роль в современном мире. – М. : ЦСА РАН, 2013. – 80 с.
 9. Ayman S. G. Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry / S. G. Ayman // Arab Studies Quarterly. – 2014. – Vol. 36, №1.
 10. Karakoç A. Turkey's relations with Iran and the United States: a shift in alignment? : Thesis/ A. Karakoç; Naval Postgraduate School. – Monterey, California, 2009.
 11. Джафарсой Н. Турецко-иранские отношения: соперничество или сотрудничество [Электронный ресурс] / Н. Джафарсой. – Режим доступа : <http://www.1news.az/authors/oped/20110327034727418.html>
 12. Сулейманов А. В. Политические отношения Турции, Ирана и ЕС / А. В. Сулейманов // Известия Саратовского университета. Сер. История. Международные отношения. – 2010. – Т. 10. - № 2.
 13. Тарасов С. Турция – Иран: время больших решений [Электронный ресурс] / С. Тарасов // Информационное агентство Regnum. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/1513390.html>
 14. McCurdy D. Turkish-iranian relations: when opposites attract / D. McCurdy // SETA. Foundation for Political, Economic and Social Research. – 2009. - №37.
- Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

О. Moshchenko

TURKEY AND IRAN RELATIONS WITH THE ATTITUDE FOR THE REGIONAL LEADERSHIP

The article analyzes the current features of Turkish-Iranian relations. It is stressed that the current relations between the two countries are simultaneously interrelated and competing. The most promising areas of cooperation between Turkey and Iran, and their points of differences in regional policy issues are identified. The potential political and economic features for establishing mutually beneficial cooperation between two countries are being examined. The prospects of bilateral relations and their impact on the situation in the region are analyzed.

The author underlines that Turkey's foreign policy increasingly focuses on the immediate issues of the Middle East as a substitute in its major foreign policy instead of the failures on its path to European integration. Currently Turkey continues to deepen economic ties with Iran as one of the most prominent Middle East countries and stands for its interests in the international arena. Both Turkey and Iran contribute to mutual interdependent relations, which were established for the strong basis for years. It is stated in the article, that these

countries complement each other what provides a great opportunity for influence in global regulation. These two actors are eager to create united economic area between the two countries, which will obviously increase their potential for the rest of the region. This alliance is so for vital because of the potential control gaining over the actual processes in the Middle East. On the other hand, the Turkish-Iranian relations are simultaneously characterized in the terms of geopolitical confrontation. Both countries acknowledged their desire to become a regional leader in the Middle East and the Caucasus and Central Asia, so each country is to compete with other's efforts. Ankara and Tehran offer the embay States of the region not only distinguished forms of interaction and cooperation, but various development models in which Turkish Islamic democracy is opposed to the concept of Iranian Muslim society.

The abstract suggests the conclusion that two powerful regional states have the potential to revive the former regional dominance. The most important areas for their competition remains now in the geographical range of Arab countries and Central Asia. At the same time, close cooperation between countries on the bilateral basis in political, trade and economic relations demonstrates the tension for understanding in the fight for leadership. The main subject of the relations between two actors Turkey and Iran remains the significant economic dependence and its prospects for deepening.

Keywords: *Turkey, Iran, the Middle East, Central Asia, foreign policy, competition, regional leadership.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Балабанов К.В., д.політ.н, проф.; Мхитарян Н.І., к.політ.н, с.н.с.

УДК 321.013(045)

К.Г. Мурза

ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Стаття присвячена проблемам дезінтеграції держави як інституту політичної системи. Головна увага була присвячена стану політичної системи в контексті процесів дезінтеграції. Розглянуті основні політичні процеси, які відбуваються під час дезінтеграції держави. Проаналізовано загальний стан політичної системи суспільства за умови розгортання дезінтеграційних тенденцій.

Ключові слова: *дезінтеграція, легітимність, держава, політична влада, політична система, інтеграція.*

В першу чергу слід відзначити, що держава, як явище розвивається в рамках двох протилежних тенденцій – інтеграції та дезінтеграції. Превалювання одного процесу над іншим залежить від багатьох факторів, які релевантні в кожному окремому випадку. Головним чином обидві тенденції походять від стану та специфіки політичної системи та ролі держави в ній, відомо, що держава виступає головним інститутом системи та здійснює регулювання різноманітних суспільних відносин, які за своєю природою є хаотичними.

Актуальність теми дослідження пояснюється в першу чергу тим, що перед державою, як головним політичним інститутом та суб'єктом міжнародних відносин стоїть багато проблем, які загрожують існуванню держави, як феномена. Одна з таких